

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6-178-182

СКИБА Г. В.

Хмельницький національний університет

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена висвітленню питань розвитку міжнародної торгівлі і зокрема зовнішньої торгівлі України в сучасних умовах глобалізації світової економіки. Описані зміни та сучасні тенденції у зовнішній торгівлі держави під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Визначено і сформовано подальші перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України.

Ключові слова: зовнішня торгівля, світова економіка, глобалізація, інтернаціоналізація, інтеграція.

SKYBA H.

Khmelnyskyi National University

CURRENT ISSUES OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE POLICY IN THE MODERN CONDITIONS OF WORLD ECONOMY GLOBALIZATION

At present, the global economy is driven by aggravation of trade conflicts and deepening global imbalances. In this regard, the role of foreign trade relations for the national economies, including the Ukrainian economy, is increasing. As the export potential of Ukraine is little known in foreign markets, scientists and economists led by the government should investigate the factors of negative and positive impact on foreign trade and determine its prospects for further development in order to boost the national economy.

The current state of development of the world economy is complex and contradictory and is formed under the influence of various processes and phenomena that make the content and orientation of globalization processes of the economy.

Depending on the entities engaged in foreign trade operations, they separate the foreign trade of the state and the foreign trade of certain entities of foreign economic activity.

Foreign trade has a beneficial effect on the economic growth of countries, which proves that countries with well-developed market institutions, a well-established mechanism for regulating foreign trade, as well as established open foreign trade policies are more successful. An important aspect to ensure favorable conditions for the foreign economic of a country is the need to formulate monetary policy and state regulation of monetary relations.

With the help of customs tariff regulation, most countries of the world solve the problem not only of the protection of the national producer and replenishment of the state budget, but also the economic security of the country.

Another method of regulating export-import operations that has been recently applied by Ukraine is non-tariff restrictions.

Foreign trade as a factor of economic development has played and plays an important role in the formation and development of national economies, whose economic, social and political importance is steadily increasing.

Keywords: foreign trade, world economy, globalization, internationalization, integration.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах світова економіка характеризується загостренням торговельних конфліктів та поглибленням глобальних диспропорцій. Міжнародна торгівля є складовою міжнародних економічних відносин, оскільки зовнішньоторговельна політика держави є важливим чинником довгострокового зростання економіки та її інноваційного розвитку. У зв'язку з цим для національних економік, у тому числі й для України, посилюється роль зовнішньоторговельних відносин. Водночас з несприятливими зовнішніми чинниками для розвитку зовнішньої торгівлі країни існують перешкоди і внутрішнього характеру. Це, в першу чергу, воєнно-політичний конфлікт з Російською федерацією, а по-друге, кризовий стан національної економіки. В Україні відсутня проривна практика розвитку експорту – вітчизняний експортний потенціал маловідомий на зарубіжних ринках. З метою його популяризації має сенс створення на постійній основі представництва (місії) України при СОТ, що також сприятиме захисту вітчизняних експортерів на міжнародних ринках. Тобто залишаються невирішеними питання дослідження розвитку міжнародної торгівлі і визначення перспектив для розвитку зовнішньої торгівлі України, зміцнення національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні зовнішньоторговельна політика привертає все більше уваги вітчизняних та зарубіжних науковців, аналітиків. І це зрозуміло: чим більше товарів експортує країна, тим вона вигідніше позиціонує на міжнародній арені, є успішнішою, економіка її більш розвинена і має стимул для впровадження інновацій, розвитку науково-технічного потенціалу. Питання динаміки і географії зовнішньої торгівлі в умовах трансформації зовнішніх та внутрішніх чинників досліджені в роботах низки науковців. Проблеми зовнішньої торгівлі, її регулювання розкривалися в працях вітчизняних та закордонних вчених-економістів. Серед них Т.Ф. Гордєєва, Е.В. Пахуча, Б. Томас, Т.О. Тохтамиш. Питанням державного регулювання експортно-імпортних операцій протягом останніх років займалися такі вітчизняні і зарубіжні економісти, як Н.С. Дука, Е.А. Зінь, С.К. Казанцев, Л.В. Масловська, В.С. Новицький, Л.Е. Островський, А.М. Стельмашук, Н.М. Тюріна, Е.А. Янковський. Сучасні дослідники, І.І. Колобердянко, О.В. Коляда, С.М. Писаренко, В.І. Серєда, Л.А. Українець, у своїх наукових розвідках висвітлюють особливості зовнішньої торгівлі і державного регулювання експортно-імпортних операцій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасний світ є критично мінливим і тому, не зважаючи на численні дослідження, відкритими залишаються проблеми щодо закономірностей, тенденцій, динаміки у зовнішній торгівлі, їх аналізу та подальшого розвитку, бачення.

Метою статті є висвітлення проблем зовнішньоторговельної політики країн, і зокрема України, у сучасних умовах глобалізації світової економіки. За сучасних умов в зв'язку з пришвидшенням інтеграційних та глобалізаційних процесів на міжнародній арені значно посилюється роль зовнішньоторговельної політики країн. Основною і центральною ланкою світогосподарських зв'язків завжди була і є міжнародна торгівля країн.

Зовнішня торгівля, або як часто можна зустріти міжнародна торгівля, – це первинна форма міжнародних економічних зв'язків, яка була започаткована ще до формування ринкового господарства і була його попередницею. Сьогодні зовнішня торгівля займає провідне місце у системі міжнародних відносин та є основним фактором, що забезпечує стабільне функціонування світового господарства. Наразі можна говорити про світову економіку як глобальну господарську систему. Сучасна світова економіка є цілісною системою, що формувалася в міру еволюції міжнародного поділу праці, процесу інтернаціоналізації господарського життя країн світового співтовариства, інтеграції груп країн у регіональні господарські комплекси (союзи) з міждержавним регулюванням соціально-економічних процесів, транснаціоналізації виробництва.

Головними суб'єктами світової економіки є національні економіки, а також інтеграційні об'єднання, міжнародні економічні організації, транснаціональні корпорації (ТНК), національні підприємства та компанії різних рівнів, фізичні особи-підприємці тощо.

Попри те, про зниження значення національних економік в світовому господарстві свідчить той факт, що в деяких інтеграційних об'єднаннях економічний суверенітет поєднується з наднаціональним механізмом прийняття рішень. Особливо це стосується урядів малих країн, які зазвичай орієнтуються на вимоги міжнародних економічних організацій та іноземних ТНК, а не власних компаній.

Раніше внутрішньоекономічною діяльністю в тій чи іншій країні займалися переважно ті національні фірми, для яких ринок їх країн був головним. Але за останні десятиліття багато з них перетворилися в транснаціональні корпорації, для яких полем торгової, промислової та фінансової діяльності став увесь світ. В результаті ТНК стали важливою та самостійною частиною світової економіки, яка продукує 1/5-1/4 частини світового ВВП. І хоча більшість ТНК наразі працюють здебільшого на внутрішні ринки країн свого походження, вони є головними провідниками глобалізації, адже глобалізація, яка перетворює весь світ у єдиний ринок, вигідна, перш за все, саме ТНК. Можна припустити, що по мірі зростання глобалізації значення ТНК у світовій економіці та їх вплив на інші суб'єкти світової економіки буде зростати теж.

Все більше зливаючись (у тому числі і через діяльність ТНК), економіки багатьох сусідніх країн утворюють економічні об'єднання. Вони стали помітною частиною механізму світової економіки, а деякі, перш за все ЄС, представляють країн-членів у світовому товаристві.

Світова економіка – система, скріплена рухом товарів, послуг та економічних ресурсів (факторів виробництва). На основі цього між країнами виникають міжнародні економічні відносини.

Глобальні тенденції світового економічного розвитку підтверджують, що світова економіка дедалі більше втрачає характер міждержавної економіки та стає цілісною глобальною системою. Глобалізація економіки стала однією із закономірностей світового розвитку, що домінує на зламі ХХ–ХХІ ст. Сучасний стан розвитку світового господарства є складним та суперечливим і формується під впливом різноманітних процесів і явищ, які утворюють зміст і спрямованість глобалізаційних процесів економіки.

Під глобалізацією, як правило, розуміють поступове перетворення світового простору в єдину зону, де вільно переміщуються фактори виробництва (капітали, товари, послуги, інформація, робоча сила), формується єдиний інституціональний простір. Глобалізація, таким чином, має на меті утворення міжнародного економічного, правового й культурно-інформаційного поля. Сьогодні виникло розуміння глобалізації як комплексного геоекономічного, геополітичного й геогуманітарного явища, що справляє потужний детермінаційний вплив на всі аспекти життєдіяльності країн, які залучаються до цього процесу.

Глобальне регулювання міжнародних економічних і фінансових інституцій, які створюють інституційну надбудову глобалізації, здійснюється в межах таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Світовий банк, Організація економічного співробітництва та розвитку, Світова організація торгівлі, інститути західноєвропейської інтеграції, щорічні зустрічі керівників провідних країн світу у форматі G7 або G8, світові форуми, самміти тощо.

Вчені економісти визначають зовнішню торгівлю як форму міжнародної торгівлі для національного господарства певної країни або інакше як торгівлю однієї країни з іншими, яка складається з оплачуваного вивезення (експорту) та ввезення (імпорту) товарів і послуг [1]. Зовнішня торгівля є основним напрямом господарської діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Зовнішньоторговельні операції складають 80 % всіх операцій, які включає ЗЕД суб'єктів світового господарства. Це означає, що у зовнішній торгівлі, насамперед, і розкривається головний зміст господарської діяльності суб'єктів ЗЕД.

Залежно від суб'єктів, що здійснюють зовнішньоторговельні операції, виокремлюють зовнішню торгівлю держави та зовнішню торгівлю окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Зовнішня торгівля держави – це сукупність експортно-імпортних операцій окремої країни, тобто операцій купівлі-продажу товарів та послуг з боку однієї країни іншій країні.

Зовнішня торгівля окремих суб'єктів ЗЕД – це сукупність експортно-імпортних операцій, які здійснює кожний з них окремо, а не країна в загальному і не окремий її суб'єкт тієї чи іншої галузі [1].

Зовнішня торгівля як самостійний сектор економіки функціонувати не може, саме тому є ряд нормативів, приписів, законів, за якими здійснюється обмін товарами та послугами, які, у свою чергу, забезпечують стабільність міжнародної торгівлі. Але, щоб забезпечити дану стабільність, потрібно здійснювати державне регулювання зовнішньої торгівлі.

Основним принципом, за яким діє кожна держава, є обмеження імпорту (застосовуються мито, квоти, ліцензії та інші торговельні обмеження) та збільшення обсягів експорту (надаються певні експортні субсидії). Відповідно до цього, всі інструменти державного регулювання поділяють на дві категорії – митні та не митні.

За допомогою митно-тарифного регулювання більшість країн світу вирішують питання не тільки захисту національного виробника та поповнення державного бюджету, але і взагалі питання економічної безпеки країни.

Митно-тарифне регулювання – це відносини, що виникають між державою та суб'єктами ЗЕД з приводу умов перетинання національного кордону товарами, капіталами, послугами, робочою силою; це погодження регулювання питань, пов'язаних зі встановленням митних податків, митних зборів, а також процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю (рис. 1) [2].

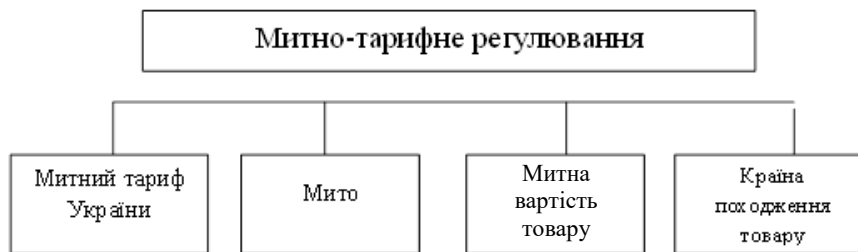

Рис. 1. Складові митно-тарифного регулювання

Варто зазначити, що серед основних функцій митного тарифу особливу вагу мають фіскальна і протекціоністська функції.

Фіскальна функція митного тарифу забезпечує надходження коштів від стягнення мита в дохідну частину бюджету України. Тому, зважаючи на цю мету, розмір митних тарифів встановлюється таким чином, щоб максимальними були не відносні, а абсолютні величини митних надходжень, оскільки не виправдане підвищення тарифів веде до зниження обсягу імпорту і подальшого зниження обсягу зібраних платежів.

Протекціоністська функція пов'язана із захистом вітчизняних виробників. Стягування мита з імпортних товарів збільшує їх вартість в ході реалізації цієї функції на ринку країни-імпортера і тим самим підвищує конкурентоспроможність аналогічних товарів, вироблених вітчизняним товаровиробником.

Після прийняття Декларації про державний суверенітет Україна самостійно визначає митну політику, створює власну митну систему та здійснює митне регулювання на своїй території. Регулювання митною справою здійснюють найвищі органи влади та управління України. Спеціально уповноваженим органом державного управління в галузі митної справи є Державна фіскальна служба України, яка приймає нормативні акти, що регулюють дану сферу діяльності. Митне регулювання здійснюється відповідно до Митного кодексу, законів України та міжнародних договорів. Україна може вступати в митні союзи з іншими державами.

Для України сучасний етап характеризується постійним зростанням обсягів та розширенням масштабів міжнародної торгівлі, ускладненням динаміки торговельних процесів, посиленням вимог міжнародних організацій щодо забезпечення вільного доступу іноземних товарів на внутрішні ринки та зниженням національних торговельних бар'єрів. Відбувається поглиблення інтеграції міжнародних вимог у національну практику митного регулювання України. В таких умовах загострюється потреба підвищення ефективності національної митної політики в сфері реагування на зовнішні загрози та швидкої протидії можливим негативним наслідкам таких загроз у напрямку посилення забезпечення економічних інтересів держави й максимального врахування в національній митній системі міжнародних правил та вимог.

Іншим методом регулювання експортно-імпортних операцій, який останнім часом застосовує Україна, у тому числі і відносно країн-членів СОТ, є нетарифні обмеження. Нетарифні обмеження (квоти, ліцензії, заборони тощо), які використовуються для регулювання експорту, відбуваються у випадках, передбачених ст. 11, п. 2а ГАТТ, тобто у випадку вивозу товарів, які вважаються дефіцитними на національному ринку, а також при експорті товарів у рамках міжнародних товарних угод з метою стабілізації відповідного транснаціонального товарного ринку [3].

Засоби нетарифного регулювання впливають на товаропотоки та підвищують ціну іноземних товарів, перешкоджають споживанню та збуту іноземних товарів на національному ринку, а також кількісно

обмежують або забороняють ввіз або вивіз товарів. Так, відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», для обмеження або заохочення експорту або імпорту окремих груп товарів, захисту вітчизняних товаровиробників в Україні запроваджено режим ліцензування і квотування.

Для захисту національного товаровиробника від субсидованого та демпінгового імпорту було прийнято цілу низку законів: «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» [4].

Всі операції з приводу експорту та імпорту регулюються автоматично на ринку за допомогою попиту та пропозиції. Ці чинники сприяють поліпшенню якості товарів та послуг, спонукають до чистої конкуренції та оптимізації цін. Що ж до України, то державне регулювання зовнішньої торгівлі також передбачає поєднання елементів протекціонізму та фритредерства з використанням їхніх інструментів впливу.

Ключові проблеми розвитку зовнішньої торгівлі нашої держави пов'язані з диверсифікацією її геополітичних пріоритетів, оптимізацією вимог і норм Світової Організації Торгівлі (ГАТТ/СОТ). Стратегічна мета полягає в реалізації у світовій економіці порівняльних та конкурентних переваг України, що об'єктивно існують у різних галузях її національної економіки та можуть практично втілюватись у діяльності українських підприємств і фірм на міжнародній арені.

За наявності великого наукового потенціалу майже відсутній високотехнологічний експорт продукції наукомісткого виробництва. Тому необхідно сприяти складному технологічному експортному виробництву, закордонному продажу за науково-технічними напрямками й економічними галузями, розвиток яких допомагатиме збільшенню товарної маси, що експортується з території України [5].

Важливим аспектом для забезпечення сприятливих зовнішньоекономічних умов країни є необхідність формування валютної політики та державного регулювання валютних відносин. Значною мірою на міжнародну торгівлю впливають коливання валютних курсів. Вплив валютного курсу відображається у цінових співвідношеннях експорту й імпорту, а це, у свою чергу, викликає зміни у внутрішньо-економічній ситуації країни.

З теорії та практики відомо, що девальвація національної валюти стимулює експорт і стримує імпорт. І навпаки – ревальвація стримує експорт і стимулює імпорт. В сучасних умовах Україна зазнала такий економічний аспект і на своєму ринку. Але варто зазначити, що уряд України інколи приймає рішення, які суперечать потребам часу та суттєво впливають не тільки на політичний імідж країни, але й на життєвий рівень громадян.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси на світовій арені не можуть не впливати на зовнішньоторговельну політику України, економіка якої є відкритою та вектор розвитку якої можна відзначити як євроінтеграційний. Тому уряд України розробив Експортну стратегію України («дорожню карту стратегічного розвитку торгівлі») на 2017–2021 роки, та план завдань і заходів з її реалізації.

Основними стратегічними цілями згадуваної стратегії є:

- створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту;
- розвиток послуг з підтримки бізнесу та торгівлі, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємств, зокрема малих та середніх;
- удосконалення навичок і компетенцій підприємств, зокрема малих і середніх, необхідних для участі у міжнародній торгівлі.

З огляду на загострення боротьби за ринки збуту науковці Національного інституту стратегічних досліджень розробили «Нові завдання зовнішньоторговельної політики», які зводяться до наступних напрямів:

1. Активізація конкурентної боротьби за розташування в Україні нових виробничих центрів регіонального значення. Вагомий природний, кадровий, сировинний та інфраструктурний потенціал України може стати основою для створення виробничо-коопераційного центру регіонального значення через побудову моделі партнерських відносин між владою, бізнесом і громадянами та дієву антикорупційну політику.

2. Проактивне просування національних економічних інтересів на міжнародній арені. Цьому сприятиме розбудова формату B2G (business-to-government) у зовнішньоторговельній сфері, орієнтованого на забезпечення централізованої допомоги українським експортерам у виході на зовнішні ринки та збільшення експортних можливостей національного малого і середнього підприємництва.

3. Формування фокус-груп регіональних пріоритетів розвитку торговельно-економічної співпраці та визначення на їх основі товарів стратегічного позиціонування України в міжнародних ланцюгах створення доданої вартості. Доцільно виокремити такі фокус-регіони:

- Єдиний Європейський ринок;
- Азійський регіональний пул розвитку торговельної експансії, який відповідно до національних економічних інтересів України охоплює чотири підгрупи країн у фокусі: Середземноморський басейн; Перська затока; Південно-Східна Азія; Далекий Схід;
- Субсахарська фокус-група розширення торговельної присутності вітчизняних експортерів;
- Американський вектор розвитку торговельно-економічних відносин України.

4. Осучаснення концепції здійснення торговельних місій для експортерів. У крос-секторальному вимірі Україна має стати провідним провайдером підтримки просування національних експортних інтересів у міжнародній торгівлі.

5. Опанування нових форм просування експорту. Має бути осучаснена презентація експортних можливостей в Україні через цільові міжнародні форуми, креативну промоцію на базі внутрішньої виставкової діяльності на основі кращих IT-рішень, консолідацію WEB-ресурсів для просування національних експортних можливостей, часткове відшкодування профільній інституції витрат на ділові візити стратегічних іноземних покупців вітчизняного експорту в Україну тощо.

6. Активізація ролі держави у сфері дотримання прав та можливостей захисту інтересів експортерів, що передусім передбачає активне застосування всього спектра можливостей СОТ. Важливо вирішити питання створення на постійній основі представництва (місії) України при СОТ.

7. Розвиток економічної дипломатії на засадах глобальної присутності українських громад за кордоном. Українське «домашнє завдання» в цьому випадку полягає в перетворенні чинника внутрішньої слабкості (масштабної трудової еміграції) на чинник зовнішньої сили (велика закордонна громада). Залучення українців за кордоном до роботи в представництвах та філіях українських компаній [6].

Отже, зовнішня торгівля чинить благотворний вплив на економічне зростання країн, який засвідчує, що країни, в яких більшою мірою наявні добре розвинені ринкові інституції, налагоджений механізм регулювання зовнішньої торгівлі, а також сформована відкрита політика у сфері зовнішньої торгівлі, зазвичай, мають успіх. І навпаки, країни, виробництво яких у більшості орієнтовано на внутрішню торгівлю в поєднанні зі значною державною регуляцією економічних процесів відзначаються слабкими і повільними темпами зростання економіки. Огляд та аналіз динаміки міжнародної торгівлі за останні роки, а також аналіз зовнішньої торгівлі України засвідчують, що темпи зростання торгівлі невинно зростають. Тому можна говорити про важливу ключову роль торгівлі в економічному розвитку світової економіки.

Таким чином, зовнішня торгівля як чинник економічного розвитку відігравала і відіграє важливу роль у становленні та розвитку національних економік, економічна, соціальна та політична значимість яких неупинно зростає.

Література

1. Навчальні матеріали онлайн. Міжнародні економічні відносини. Структура, види і форми реалізації міжнародних економічних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1298010839240/ekonomika/struktura_vidi_formi_realizatsiyi_mizhnarodnih_ekonomichnih_vidnosin#531.
2. Науменко В. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/pbooks/book15/ua/chapter888/>
3. Масловська Л. В. Управлінські аспекти зовнішньоекономічної діяльності України в перехідний період / Л. В. Масловська // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 67–72.
4. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Стельмашук А. М. – Тернопіль : Астон, 2001. – 362 с.
5. Писаренко С. М. Економіка і зовнішньоекономічні зв'язки України : підручник / С. М. Писаренко, Л. А. Українець. – К. : Знання, 2015. – 398 с.
6. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta>.

References

1. Navchalni materialy onlain. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny. Struktura, vydy i formy realizatsii mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn. URL: http://pidruchniki.com/1298010839240/ekonomika/struktura_vidi_formi_realizatsiyi_mizhnarodnih_ekonomichnih_vidnosin#531.
2. Naumenko V.P. Mytne rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v Ukraini. URL: <http://readbookz.com/pbooks/book15/ua/chapter888/>
3. Maslovska L.B. Upravlinski aspekty zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy v perekhidnyi period / L.B. Maslovska // Ekonomika Ukrainy. – 2006. – № 8. – S. 67–72.
4. Stelmashchuk A. M. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky : navch. posib. / Stelmashchuk A. M. – Ternopil : Aston, 2001. – 362 s.
5. Pysarenko S. M. Ekonomika i zovnishnoekonomichni zviazky Ukrainy : pidruchnyk / S. M. Pysarenko, L. A. Ukrainets. – K. : Znannia, 2015. – 398 s.
6. Analitichna dopovid do shchorichnogo Poslannya Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2018 rotsi". URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta>.

Рецензія/Peer review : 19.12.2019

Надрукована/Printed : 08.01.2020
Прорецензовано редакційною колегією